

TANULMÁNYOK

„Ha munkásszálló – legyen jó”¹

Munkásszállók helyzete az állami és a vállalati szociálpolitikában Szabolcs-Szatmár megyében a hetvenes években

MURÁNYI-GYŐRI GRÉTA²

ABSZTRAKT

Az ingázók „második otthonának” bemutatása, az ingázás, mint a Kádár-korszak egyik legmeghatározóbb társadalmi jelenségének kutatása kapcsán elkerülhetetlen. Különösen indokolt ez Szabolcs-Szatmár megyében illetően, amely térség különösen szorosan kapcsolódott a megyén belüli ingázás jelenségéhez. A korszakban megvalósuló összefonódó állami és vállalati szociálpolitika egyik fő célja, különösen az 1960-as évek első felétől, kétségkívül a munkásszállók által nyújtott kielégítő életkörülmény és kulturális szolgáltatások biztosítása volt. Míg a megyei politikai vezetés részéről az 1970-es évek elejétől, addig az egyik legtöbb ingázót foglalkoztató vállalat, a Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat számára már a hatvanas évek végétől prioritást élvezett az ötvenes évek eleje óta működtetett munkásszállók ügyét. A vállalati törekvések legfőképpen a megfelelő higiéniai körülmények kialakítása, valamint a kulturális lehetőségek biztosítása kapcsán mutatkoztak meg. A jelentős anyagi ráfordítás ellenére maradandó eredményt azonban nem sikerült elérni, aminek hatására a korábbi évtizedekben kitzőtt vállalati célok az 1980-as években is prioritást élveztek.

KULCSSZAVAK: megyén belüli ingázó, szociálpolitika, munkásszálló, vállalati felelősségvállalás

ABSTRACT

‘If a worker’s hostel – let it be good’ – The status of worker’s hostels in state and corporate social policy in Szabolcs-Szatmár county in the 1970s

The presentation of the commuter’s ‘second home’ is inevitable in connection with the research of commuting as one of the most defining social phenomena of the Kádár era. This is particularly justified in Szabolcs-Szatmár county, which area was closely connected to the phenomenon of short-distance commuting. One of the main goals of the intertwining state and corporate social policy implemented in the era, especially from the first half of the 1960’s, was undoubtedly to ensure satisfactory living conditions and cultural services provided by workers’ hostels. While from the beginning of the 1970’s, the county’s political leadership, one of the companies employing the most commuters, the Szabolcs County State Construction Company, prioritized

¹ Kelet-Magyarország, 1971. 05. 20., 3.

² Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola-Magyarország története a reformkor végétől napjainkig doktori program, e-mail: greta.gyoeri@gmail.com

TANULMÁNYOK

the matter of workers' hostels, which had been operated since the beginning of the fifties, from the end of the sixties. The company's efforts were mainly shown in connection with the creation of suitable hygienic conditions and the provision of cultural opportunities. However, despite the significant financial outlay, a lasting result was not achieved, as a result of which the corporate goals set in previous decades were also prioritized in the 1980's.

KEYWORDS: *short-distance commuting, social policy, worker's hostel, corporate responsibility*

Bevezetés

„A munkásszállói életmód (...) egyszerre kínál lehetőséget a társadalmi felemelkedéshez és taszít a társadalom perifériájára, egyszerre szakít ki megszokott, embert megtartó kötelekekből és egyszerre ígér új közösséget.” (Veres 1979: 66) Az 1970-es évek kritikai álláspontját méltán tükrözi arról az intézményről, amely több ezer bejáró munkás biztos lakóhelyét jelentette. Az életmód magában hordozta kettőséget, lakói pedig a korabeli társadalom egyik legkiszolgáltatottabb rétegét jelentették. Habár hivatalosan már a hatvanas évek második felében is a munkások „második otthonát” volt hivatott képviselni, annak átmeneti, ideiglenes jellegének hangsúlyozása mellett, ennek jegyében a szállások lakói számára kulturált életfeltételeinek megteremtése folyamatosan napirenden szerepelt a politikai életben. Számuk a Kádár-korszak folyamán nagy mértékben változott, ez a jelenség pedig a hetvenes, illetve nyolcvanas évek folyamán tükröződik erőteljesen. Míg az 1949. évi adatokat figyelembe véve 889 ilyen jellegű intézeti szállás működött országosan addig, ez az arány a hatvanas évekre közel megnégyszereződött (3223). A hetvenes években már csökkent a számuk (2363), ez a tendencia pedig mind az 1980 (1587), mind az 1990. évi adatokat (903) tekintve is megfigyelhető volt (KSH 1990: 23, KSH 1980: 7). A lakók számát illetően Bóhm Antal szerint, aki a KSH Szociális és Kultúrstatistikai Főosztály által 1961-ig összegyűjtött statisztikai adatokból indul ki, míg 1955-ben 110 000 fő lakott ilyen jellegű intézményben, addig ez a szám 1959-ben közel megkétszereződött (243 000 fő). 1961-re ez a szám kisebb mértékben csökkent, ez tendencia pedig a hatvanas években tovább folytatódott, 1971-re pedig 125–130 000 főre csökkent (Bóhm – Pál 1985). Ez a szám a nyolcvanas évekre már alig érte el a 92 000-et (KSH 1980: 70). Az országos adatokkal ellentétben a szállások számának a csökkenéséről Szabolcs-Szatmár megyében a nyolcvanas évektől kezdve lehet beszélni: míg 1970-ben 20, 1980-ban 37 (KSH 1980: 7), 1990-ben pedig csupán 14 munkásszálló üzemelt (KSH 1990: 28). Emellett a megyei viszonyokat tekintve kétségtelen, hogy a legtöbb szálló Nyíregyházán működött,³ míg a nyolcvanas évekkel bezárólag 17-re

³ A legtöbb munkásszálló széles férőhely kínálattal (300–1500) a hetvenes és a nyolcvanas években kétségtelenül Nyíregyházán, valamint kisebb kapacitással rendelkező szállók számos településen is működtek: többek között Mátészalkán (4), Fehérgyarmaton (2), Vásárosnaményban (1), valamint Tiszavasváriban (1) és Kisvárdán (1) (Az 1980. évi népszámláláskor összeírt intézeti háztartások főbb adatai: 83).

TANULMÁNYOK

tehető a számuk (KSH 1980: 83), addig ezen létesítmények száma 1990-re (8) már drasztikusan csökkent (KSH 1990: 27). Habár számuk a statisztikai források tekintetében folyamatosan ingadozott, azonban még így is egy stabil társadalmi intézménynek tekinthetők, amelyek vizsgálata a Kádár-korszakban, az ingázás jelenségének vizsgálata kapcsán elengedhetetlen. Ennek kapcsán a továbbiakban azokról a politikai változásokról, döntésekről lesz szó, amelyek főként a hetvenes években születtek, és amelyek merőben átformálták a munkásszállók társadalmát, a lakók mindennapjait. Ezek a politikai direktívák főként a szállók megfelelő egészségügyi körülményeinek biztosítását célozták meg, illetve a munkásművelődés jegyében a szállók lakóinak kulturális életének fellendítését. Ezek a változások Szabolcs-Szatmár megyében⁴ is éreztették hatásukat, abban a régióban, melynek neve kétségkívül össze kapcsolódott a bejáró munkások sajátos társadalmi rétegével. Jelen tanulmányban ehhez kapcsolódóan egyrészt arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen szerepet játszott az országos és a helyi szociálpolitikában a munkásszállások kérdése, illetve az ott élők problémái, valamint a hatvanas évekre jelentős mértéket ölt elhelyezési igények hogyan és milyen formában jelentek meg a hivatalos politikai diskurzusban? Ez a kérdés, már csak abból a szempontból is lényeges, hiszen ahogy a statisztikai adatok is bizonyítják, 1955 és 1961 között közel megháromszorozódott a szállások és a lakók száma. Ebből következően az ingázók száma határozott mértékben nőtt, viszont a politikai vezetés számára is nyilvánvalóvá vált, hogy konkrét intézkedésekre van szükség a munkásszállások elhanyagolt helyzetét illetően. Emellett az is lényeges szempont, hogy hogyan és milyen formában ragadható meg a hivatalos politikai álláspont és a mindennapi gyakorlat világosan érzékelhető ellentmondását?

A tanulmány első részében szisztematikus áttekintem, hogy milyen sajátosságok jellemezték a szociálpolitikai döntéshozatal mechanizmusát a munkások helyzetét illetően országos, illetve megyei szinten. A tanulmány második része viszont a hetvenes évek országos direktíváinak gyakorlati megnyilvánulását mutatja be az 1949-ben alapított Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat (továbbiakban: SZÁÉV) esetében. A SZÁÉV által gyakorolt szociálpolitika bemutatása több okból kifolyólag is indokolt: a megszületett országos politikai direktívák számos területen nyomon követhetőek a vállalat esetében, mivel már a kezdetektől munkásszállót működtetett, emellett pedig az a kiterjedt és a mai napig feldolgozatlan levéltári anyag is jelentős szempont, ami alapján bepillantást lehet nyerni a korszak vállalati szociálpolitikai gyakorlatának számos aspektusába.

A nyolcvanas évek végére ez az állapot lényegesen nem változott, habár még mindig Nyíregyházán (8) működött a legtöbb férőhelyet kínáló létesítmény, azonban már egyre kevesebb városban üzemeltek ilyen létesítmények. Ezt bizonyítja, hogy a korábban Mátészalkán megtalálható 4 szálló erre az időszakra már megszűnt (KSH 1990: 65–66).

⁴ A vizsgált korszakban a megye hivatalos megnevezése a rendszerváltás időszakáig.

TANULMÁNYOK

A kutatás során elődeges forrásoknak tekinthetők a levéltári anyagok, valamint a legfőbb politikai vezetés és a Szakszervezetek Országos Tanácsa (későbbiekben: SZOT) által meghozott döntéseket hirdető közlönyök (Magyar Közlöny, Szakszervezeti Szemle). A szakszervezeti kiadványok már csak abból a szempontból is kiemelkedő fontosságú forrástípusok, hiszen a korszakban a munkásszállók főként a szakszervezetek irányítása alatt álltak, így a SZOT által meghozott döntések meghatározóak voltak. Levéltári források tekintetében, a SZOT, valamint a Megyei Tanács és a Végrehajtó Bizottság iratanyaga szolgáltat érdemi információt általános politikai döntésekről, azok jelentőségéről és végrehajtásáról, valamint a SZÁÉV vállalati iratanyaga, ami részben beszámolókat tartalmaz, részben pedig az országos direktívák gyakorlati megvalósulásáról ad számot. A megyei sajtó (Kelet-Magyarország), illetve az országos periodika termékei a kutatás szempontjából másodlagos forrásként kezelendők, hiszen csupán nagyobb megmozdulásokról, eseményekről adtak számot, viszont ezek politikai háttéréről csupán érintőlegesen számoltak be. Módszertani tekintetben, nem csupán a kronológiai háttér pontos meghatározása, hanem olyan területek kiemelése is célszerű, ahol a legtöbb intézkedés történt a munkásszállások helyzetét illetően.

Országos szociálpolitikai célok 1958 és 1970 között

Habár határozott munkásjóléti intézkedésekre a hatvanas évektől kezdve került sor, azonban a hagyományos értelemben vett szociálpolitikának már ezt megelőzően is szerves részét képezték a munkásréteg helyzetét megcélzó politikai döntések. A második világháborút megelőző időszakban a szociálpolitika keretein belül munkásvédelmet, a „*munkások önszegélyének rendezését*”, valamint „*a munkásjóléti közigazgatást*” foglalta magába (Gyáni 1994: 7). A munkásjóléti közigazgatás keretein belül többek között a lakáspolitika élvezett kitüntetett szerepet, amely kapcsán az állami és az úgynevezett „*paternalista*” vállalati politika működött egymás mellett. Emellett a későbbiekben pedig a szegénypolitikát is a szociálpolitikai gyakorlat szerves részének tekintették, amely téren a legfontosabb kötelezettségeket az állam és a társadalmi karitatív egyesületek vállalták magukra (Gyáni 1994: 14–15).

A kommunista hatalomátvételt követően azonban a korábbi politikai gyakorlattal ellentétben a szociális gondoskodás merőben új irányt vett. A negyvenes évek végétől, az ötvenes évek elejétől lényegében a szociálpolitika fogalma jelentős mértékben háttérbe szorult, hiszen a hivatalos politikai ideológia szerint a meglévő társadalmi és gazdasági rendszer maga is „*a dolgozók jólétét szolgálta*”, így külön politikai döntésekre ezen a területen nem is volt szükség (Tomka 2015: 76–77). A szocializmus szociálpolitikával történő azonosítása, mint „*az állam jószágos ado-*

TANULMÁNYOK

*mánya*⁵ (Ferge 1991: 77), ami magába foglalta a munkavédelmet, a társadalombiztosítást és a munkahelyi szociális juttatások valamennyi formáját (Tomka 2003: 62), főként az évtized első felében volt hivatalos álláspont (Horváth 2012).

Ezt követően végül az 1950-es évek második felének politikai változásai hoztak jelentős mértékű változást a szociális intézményrendszer fejlődését tekintve. Kezdeti lépések már 1953 szeptemberében történtek, egy olyan bizottság felállításának képében, amely a munkásréteg lakáshelyzetének és munkakörülményeinek feltérképező vizsgálatát helyezte előtérbe (Horváth 2012). Azonban jelentős eredményre a Kádár-éra alatt került sor. A politikai vezetés legfontosabb céljainak deklarálása az 1958-as munkáshatározathoz kötődött, amely kapcsán felismerték azt a tényt, hogy a munkások szükségletei „*nem másképpen, hanem ugyanúgy alakulnak a kapitalista országokban*” (Bartha 2012: 60). Az új munkáspolitikára már sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett a lakáspolitikára és egyéb szociális juttatásokra, a munkások anyagi követeléseinek kielégítésére, főként lakástámogatás és szociális juttatások formájában, ami többek között egyet jelentett a munkásszállások helyzetének megjelenésének kezdetével is az országos politikai szinten. A meghozott döntések hatékonyságát is jelezte, hogy végrehajtását a politika vezetés szigorúan ellenőrizte. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az üzemek, vállalatok rendszeresen tájékoztatták a központi szerveket a munkásellátás helyzetéről (Bartha 2012).

A munkáshatározatban lefektetett célok megszületése egy nagy horderejű politikai változás kezdetének tekinthető, ami nem csupán a munkásréteg helyzetének javulását célozta meg, hanem a későbbiekben, az ingázás mértékének erősödésének következtében az ingázó munkások társadalmának helyzetét illetően is lépéseket tett. A 1960-as évek második felének gazdasági politikai döntései, az 1968-as új gazdasági mechanizmus meghirdetése következtében – ami együtt járt egy olyan vállalati önállósággal is, ami a vállalati szociális tevékenység folyamatos kibontakozásához vezetett⁶ (Ladányi 2010) – pedig olyan politikai változások történtek, amelyek következtében „*a szélesebb párt- és államapparátus a korábbinál jóval pozitívabb módon és tudatosabban viszonyult a szociálpolitikához*” (Tomka 2015: 75-77). Az 1960-as évek közepétől egy olyan konszolidációs folyamat vette kezdetét, amelynek legfőbb célkitűzése a politikai stabilitás, és további társadalmi feszültségek elkerülése volt (Valuch 2020). Immáron a szociális gondoskodásra a társadalmi egyenlőtlenség visszaszorításának eszközeként tekintettek, ebből adódóan pedig ezt a politikai területet egyre inkább az életszínvonalpolitikával azonosították (Horváth 2012). Ennek jegyében a politikai vezetés kiemelt jelentőséget tulajdonított az üzemi mun-

⁵ A szociális intézkedések ilyen szempontú megközelítése az úgynevezett „*ajándékszemlélet*” lényegét képezte (Ferge 1991: 77).

⁶ Ferge Zsuzsa munkájában a tervutasításos rendszer folyamatos bírálatára helyezte a hangsúlyt, amit 1950-re datált, felhívva a figyelmet a kezdeti kritikákra – összehasonlítva sikertelen csehszlovák és lengyel példákkal –, ami karöltve az 1960-évek gazdasági és társadalmi változásaival hozzájárult a vállalati önállóság folyamatos kibontakozásához (Ferge 2010: 41-43).

TANULMÁNYOK

kásréteg kielégítő életkörülményének biztosításának és további, a munkásréteg szociális helyzetének javítását megcélzó intézkedések kidolgozásának (Valuch 2020).

A korszakban ennek megfelelően már a szociális biztonság négy vállfaját különböztették meg egymástól, amelyek függetlenül működtek a következő évtizedekben. Ezek egyike a teljes foglalkoztatottság volt, aminek folyamatos megteremtése a gazdaságpolitika rendre legfontosabb célkitűzései között szerepelt. Emellett a társadalombiztosítás, az ártámogatások is a szociális gondoskodás fontos elemét jelentették, azonban jelen esetben a munkahelyek kiemelt szerepe, a szocialista jóléti hálózat negyedik eleme érdemel kitüntetett szerepet. A szociális rendszer ezen sarokköve Magyarországon lényegében a vállalatok által képviselt szociálpolitikai irányelvek és az állami szociális gondoskodás összefonódásával, egyfajta hibrid jellegként valósult meg a gyakorlatban. Ez a szociálpolitikai stratégia magába foglalta a vállalati szociális juttatások valamennyi formáját, többek között a vállalati intézményhálózat (például vállalati óvodák, munkásszállók) működtetését is (Tomka 2015).

A korszakban első a munkásszállásokra vonatkozó előírásokat tartalmazó rendelet már 1961-ben megszületett, ami többek között pontokba foglalta a munkásszállásokra vonatkozó legfontosabb előírásokat is. A cél nem csupán a munkások elhelyezésére vonatkozó előírások meghatározása volt, hanem egészségügyi és szociális előírások rendszerezése, valamint a munkásszállások hivatalos kategorizálása volt felszereltségük szerint, azokat öt kategóriába sorolva. Míg az I. kategóriába az eredetileg szállásnak tervezett épületek tartoztak, amelyek színvonalukban teljesítették a szükséges egészségügyi előírásokat, addig a II-V. kategóriába tartozó létesítmények már ideiglenes vagy állandó szállásokra vonatkoztak. Ezek az épületek nem eredetileg szálló funkció miatt épültek, valamint amelyek részben vagy teljesen közművesítettek voltak, és legalább hetente kétszer biztosították a melegvízszolgáltatást. A megadott térítési díjak 15 és 180 forint, míg az építőipar esetében 15 és 160 forint között alakultak.⁷

Míg az 1961-ben megszületett politikai döntések nem tértek ki részletesen kötelező jellegű egészségügyi előírásokra, addig a 37/1963. számú rendelet már ezt is tartalmazta. A rendelet az állandó és az ideiglenes munkásszállásokra vonatkozóan határozott meg egészségügyi szabályokat. A hatvanas évek politikai vezetése nem csupán egészségügyi és egyéb intézkedéseket tartalmazott, hanem azt az intézményi alapot is lefektette, ami szükséges volt a következő évek döntéseinek meghozatalát illetően. Amellett, hogy rendelkezett a hálóműhelyiségek és fürdőhelyiségek rendeltetésszerű felépítéséről, felszereléséről, kötelező funkciókat is érintett, mint például hulladékkezelést és a takarítás rendjének meghatározását.⁸

⁷ 2/1961.(III. 28.) MüM rendelet – Magyar Közlöny 1961. 03. 28. (20.) 144–146.

⁸ Az egészségügyi miniszter 37/1963. (Eü.k. K. 23) Eü. M. számú rendelete a munkásszállások működésének egészségügyi szabályairól – OKISZ értesítő, 1964. 01. 11., 10–15.

TANULMÁNYOK

Ezt követően 1967-ben már egy, az egészségügyi követelmények szempontjából is jóval kidolgozottabb döntés született amellyel, hogy a meglévő öt helyett hat kategóriába sorolta a szállásokat felszereltségük szerint. Míg az I. és II., valamint a III. és IV. kategóriába sorolt szállások leírása nem változott, addig az V. kategóriába tartozó létesítmények, azok a szállások tartoztak, amelyek padlásterekben, üzlethelyiségekben, valamint bizonyos épületrészekben, alagsorokban ideiglenes jelleggel lettek kialakítva. A VI. kategóriába sorolt létesítményekre a direktíva nem tért ki. A korábbiakhoz képest előrelépés volt annak törvénybe foglalása, ami minden szállásra nézve kötelező volt kategóriától függetlenül: ez pedig a szállások világításának, fűtésének, takarításának, az ágynemű használatának, valamint rendszeres mosásának biztosítása volt. Ezek a feltételek nagyban hozzájárultak a szállásokon lakók mindennapi életüknek viszonylagos normalitásához.⁹

Munkásszállások helye a szociálpolitikai direktívákban a hetvenes években

Habár a hatvanas években is számos rendelet született, azonban kétségtelen, hogy a hosszú távú eredmények a hetvenes évek politikai döntéshozatal folyamatához köthetők. A legtöbb intézkedés a lakhatás körülmények és a szállók felszereltsége kapcsán született. A hetvenes években két esetben 1976-ban és 1979-ben született ezzel kapcsolatban rendelkezés. Egyrészt a 2023/1976. számú határozat volt kiemelt fontosságú, ami a munkásszállók létesítésével és a megfelelő lakhatási körülmények kialakításával már szigorúbb elvárásokat, követelményeket fogalmazott meg. A munkásszállók létesítéséről, megszüntetéséről szóló határozat végleges formát 10/1977. számú rendelet keretein belül nyert. Hasonló módon ugyancsak kategorizálta a munkásszállásokat, egészségügyi, higiéniai viszonyok, illetve férőhelyek száma alapján is. Ezen felosztás szerint az addigi hat helyett négy kategóriába osztotta be a munkásszállásokat férőhelyek száma, valamint a hálólhelyiségek felszerelése szerint.¹⁰ Emellett a 18/1979. rendelet, ami újra öt kategóriát határozott meg, a korábbiaktól eltérően már nagyobb hangsúlyt fektetett a művelődési és sportolási tevékenység biztosítására a szállót üzemeltető vállalat részéről, valamint a kihasználtság problémájára.¹¹

A megfelelő higiéniai körülmények ügye mellett a munkásszállók helyzetét illetően a művelődésügy is előtérbe került, ami az 1976-ban megszületett közművelődési

⁹ 8/1967. (X. 8.) MüM. rendelet egyes szociális-kulturális juttatásokról – Magyar Közlöny 1967. 10. 08. (67.) 546–548.

¹⁰ 10/1977. (VII. 20.) MüM. rendelet egyes szociális juttatásokról – Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1977, 804–806.

¹¹ 18/1979. (XII. 1.) MüM. rendelet egyes szociális-kulturális juttatásokról – Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1979, 779–781.

TANULMÁNYOK

törvényhez, valamint az azzal kapcsolatos egyéb rendelkezésekhez köthető. A hivatalos politikai felfogás kétségkívül az ingázók széles köre számára próbálta „vonzóvá tenni a szocializmust”¹² (Bartha 2009: 163), ennek jegyében a törvény meghatározta, hogy az állami szervek, a társadalmi szervezetek, a vállalatok és a szövetkezetek közös feladata az úgynevezett „a közművelődésben hátrányos helyzetű dolgozók”, a munkásszállások lakói, illetve a bejáró munkások művelődésének elősegítése.¹³

Ennek a művelődési tevékenységnek a legfőbb végrehajtói egyrészt az állam, másrészt a vállalatok voltak, illetve vállalati kereteken belül, azok az önkormányzati szervek és szakszervezetek, amelyek a legnagyobb szerepet kapták a munkásszállások lakóinak helyzetét illetően. A 33/1977. számú rendelet¹⁴ példának okáért az önkormányzati szervek szerepkörét határozta meg a munkásszállásokon folyó közművelődési tevékenységben. Az önkormányzati szervek létrehozásának célja ebben az értelmében az volt, hogy érdekeltté téve a lakókat, a munkásszálló fenntartásával kapcsolatos helyi feladatok megoldásában közösen vegyenek részt, s az itt lakó dolgozók saját maguk intézzék problémáikat (V. Sütő et al. 1980). Emellett, a művelődési tevékenység további meghatározó intézményi háttérének részét jelentették a *vállalati művelődési bizottságok*. A művelődési bizottságok feladatairól a 25.002/1976. számú határozat rendelkezett,¹⁵ ami kimondta, hogy feladatuk a munkásszálláson lakók környezeti kultúrájának, művelődésre ösztönzésének, a művelődés lehető legjobb feltételeinek megteremtésének az önkormányzat munkájának segítségével (V. Sütő et al. 1980).

A megyei szociálpolitika jellegzetességei a hatvanas években

Az országos politika sajátosságainak összefoglalását követően érdemes megvizsgálni a megyei politikai vonal legfőbb jellegzetességeit is, illetve, hogy a megszületett döntések miképpen érvényesültek a megyei politikai életben. Az 1958-as munkáshatározat hatására egyre inkább előtérbe került a munkásellátás, valamint a lakáshelyzet esetében a lakások elosztása.¹⁶ Számos olyan vállalati beszámoló is született,

¹² A legtöbb politikai intézkedés a valóságban nem mindig érte el a célját. A munkásszállók bemutatását megcélzó tanulmányok is igazolják, hogy a munkásszállások lakóinak érdeklődését nem keltették fel a kulturális programok, és amely esetekben nem csupán a nevelő célú szándék, de a kulturált szórakozás sem volt biztosítható (Kohut 2010).

¹³ 1976. évi V. törvény – A közművelődésről – Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1976, 46–54.

¹⁴ A SZOT elnökségének 33/1977. (VI. 27.) számú határozata a munkásszálláson lakó dolgozók önkormányzati szervezetének működéséről.

¹⁵ Az Országos Közművelődési Tanács elnöksége és a Szakszervezetek Országos Tanács elnöksége a 25.002/1976/VI.22 számú közös határozata a vállalati művelődési bizottságok létesítéséről – Művelődésügyi Közlöny 1976. 09. 03. (20.) 705–706.

¹⁶ MNL SzSzBML XXIII. 1. 1959. március 7. 2. Intézkedési terv a munkásosztály helyzetéről szóló Központi Bizottsági határozat végrehajtására.

TANULMÁNYOK

amely esetekben munkásellátási és a szociális igényeket kielégítő döntésekről számol be a vállalati vezetés a tanács részére. Ezek a jelentések már a hatvanas évek elején is jelezték, hogy a vállalatok terjeszkedésével arányosan egyre inkább nőtt az igény szociális és kulturális téren egyaránt.¹⁷ Azonban a tanácsi vállalatok esetében az is nyilvánvalóvá vált, hogy a munkásellátás és a munkásvédelmi direktívák előnyt élveztek a szociális és kulturális ellátással szemben.¹⁸ A hatvanas évek folyamán, mint ahogy a fennmaradt beszámolókból is kiderül a vállalatok nem csupán alapvető munkásvédelmi, közegészségügyi előírásokat teljesítettek, hanem a kulturális tevékenységből is igyekeztek kivenni részüket. A Nyíregyházi Konzervgyár ebben az esetben példának okáért üzemi könyvtárat is működtetett.¹⁹ A munkásszállásokra vonatkozó előírások szükségességének gondolata, további művelődési igények kielégítése már a hetvenes évek elejétől megjelent.²⁰ A továbbiakban a hetvenes évek politika döntéseinek hatását vizsgálom meg a megyei politikára vállalati kereteken belül, egy olyan vállalat tevékenységén keresztül, amely már a hatvanas évektől is aktívan foglalkozott munkásszállásainak szociális és kulturális ellátottságával.²¹

Szociálpolitikai döntéshozatal gyakorlata és a SZÁÉV munkásszállásai

„Számolnunk kell azzal a kényszerkörülmennyel, hogy vállalatunk dolgozóinak kétharmada tulajdonképpen ingázó.”²² Az 1949-ben megalakult SZÁÉV vállalati politikájában ez a mondat fontos felismerést jelentett a hetvenes évek első felében. Azonban a bejáró munkások helyzetére vonatkozólag már korábban is születtek döntések, főként az első munkásszállók megjelenését követően. Az ötvenes években nem lehetett beszélni, csupán kezdetleges, úgynevezett „felvonulási” munkásszállókról,²³

¹⁷ MNL SzSzBML XXIII. 1. 1960. július 14. 3. Beszámoló a munkásosztály helyzetéről szóló tanácshatározat végrehajtásáról.

¹⁸ MNL SzSzBML XXIII. 2. 1961. október 27. Előterjesztés a tanácsi vállalatok munkavédelmi és munkásellátási helyzetéről.

¹⁹ MNL SzSzBML XXIII.2. 1969. június 28. A Nyíregyházi Konzervgyár igazgatójának beszámolója a dolgozók érdekében hozott szociális, kulturális, egészségügyi és munkaügyi osztályok betartásáról, Jelentés a Szabolcs-Szatmár Megyei Végrehajtó Bizottsághoz, 1969. június 28.

²⁰ MNL SzSzBML XXIII.2. Jelentés a Végrehajtó Bizottsághoz megyénk népművelési helyzetéről, problémáiról, feladatairól – az országos népművelési konferencia tükrében, 1970. október 12.

²¹ MNL SzSzBML XXIII. 2. Az ÉVM. Szabolcs-Szatmár Megyei Állami Építőipari Vállalat igazgatójának beszámolója a dolgozók érdekében hozott munkaügyi, szociális, kulturális és egészségügyi szabályok betartásáról, 1970. április 18.

²² MNL SzSzBML XXIX.36. 35. doboz, Újságcikk-Népszava 1977. július 2.

²³ A vidéki építőipari vállalatokat tekintve egy 1958. évi jelentés szerint a dolgozók 5%-a (1300 fő) modern berendezéssel rendelkező szállón, 21%-a (5769 fő) állandó munkásszállón, 15%-a (4251 fő) pincékből, illetve üzlethelyiségekből kialakított helyiségben volt elszállásolva, a dolgozók több mint fele, 54%-a (14 763 fő) számára pedig a vállalatok felvonulási épületet biztosítottak. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, a továbbiakban: MNL OL M-SZKL-2.-16. 2.doboz 8.őe. Javaslat az építőipari munkásszállások szakszervezeti életének kialakítására, 1958. június 25.)

TANULMÁNYOK

amely épületek kétségkívül a legrosszabb felszereltségű, minőségű munkásszállónak számítottak a korszakban (Horváth 2012.) Az első ilyen fajta épület az ötvenes évek elején épült meg, azonban nem tudott megfelelő szociális, kulturális, illetve egészségügyi ellátást nyújtani a lakók számára.²⁴ Változásra ezen a téren először 1962-ben került sor, ezt követően pedig felépült az első már szélesebb igényeket kielégítő munkásszálló Nyíregyházán 250 férőhellyel, ami a megye első korszerű létesítményét is jelentette munkások számára.²⁵ A központi, Széchenyi utcai szálló a hatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig munkásszállóként működött, azonban a műszaki problémáknak illetve a kihasználatlanságnak köszönhetően²⁶ 1990-ben kérvényezték annak háromszobás szállodává alakítását.²⁷

Habár a hatvanas években átadásra került az első korszerű munkásszálló, azonban folyamatosan igény mutatkozott újabb beruházások korszerű felszerelések iránt.²⁸ Ezt az igényt igyekeztek kielégíteni tíz évvel később, 1972-ben, amikor már egy 160 férőhelyes a központi telepen kialakított szálló üzemelt ugyancsak Nyíregyházán a Tünde utcában,²⁹ egészen 1987-es megszűnéséig,³⁰ valamint 1975-ben Mátészalkán egy 100 férőhellyel rendelkező szálló is átadásra került a régióban.³¹ 1977-re pedig a már említett négy állandó (kettő Nyíregyházán és egy Mátészalkán, valamint Sátoraljaújhelyen, utóbbi a Tünde utcai szállóhoz hasonlóan ugyancsak 1987-ben szűnt meg)³² szálló mellett ideiglenes jellegű szállások is felépültek, Fehérgyarmaton és Mátészalkán egy 20 fős, illetve Nyírbátorban egy 24 fős faház formájában.³³

A férőhelyek biztosítása mellett azonban a munkásszállások kielégítő felszereltségének, illetve kulturális és sportolási lehetőségek megteremtése is helyet kapott a vállalati vezetés részéről a meghozott döntések függvényében.

²⁴ MNL SzSzBML XXIX.36., 35.doboz, Sajtó (Építésügyi és Városfejlesztési Világhíradó), 1976. május 11.

²⁵ Kelet-Magyarország, 1962. szeptember 8., 3.

²⁶ A kihasználatlanság már a hetvenes években szokványos problémának számított. Egy 1977-es vállalati jelentés szerint számos állandó jellegű szállás esetében a kihasználtság foka átlagosan 40-60% körül mozgott. Míg a központi szállás esetében 1975-ben és 1976-ban 68%, addig a sátoraljaújhelyi szállás esetében 1975-ben 50%, 1976-ban pedig 45% volt (MNL SzSzBML XXIX.36. 38.doboz, Jelentés a munkaügyi szociális ellátásról, 1977. július 13.).

²⁷ MNL SzSzBML XXIX. 36. 35. doboz, Vállati Tanácsülés jegyzőkönyve, Előterjesztés a Vállalati Tanács elvi engedélyezéséhez a Széchenyi utcai munkásszálló szállodává való átalakítására, 1990. március 8.

²⁸ MNL SzSzBML XXIX.36. 35. doboz, Szabolcsi Építők I. évf. 3.szám, 1966. március.

²⁹ Kelet-Magyarország, 1973. december 4., 5.

³⁰ MNL SzSzBML XXIX. 36. 179. doboz, Az Ellátási Osztály tevékenysége a munkahelyi szociális ellátás területén, 1988. május 5.

³¹ MNL SzSzBML XXIX.36., 35. doboz, Sajtó (Építésügyi és Városfejlesztési Világhíradó), 1976. május 11.

³² MNL SzSzBML XXIX. 36. 179. doboz, Az Ellátási Osztály tevékenysége a munkahelyi szociális ellátás területén, 1988. május 5.

³³ MNL SzSzBML XXIX. 36. 38. doboz, Jelentés a munkaügyi szociális ellátásról, a 11/1976/VIII.3. EüM. rendelet végrehajtásáról, 1977. július 13.

TANULMÁNYOK

Intézményi alapját ezeknek a döntéseknek legfőképpen a szakszervezeti szervek jelentették. Egyrészt a Vállalati Szakszervezeti Tanács és Bizottság működése tekinthető ebből a szempontból mérvadónak. A *Vállalati Szakszervezeti Tanács* amellett, hogy a szakszervezeti szervek tevékenységét irányította, véleményezhette a vállalat szociálpolitikai és közművelődési tervének tartalmát, valamint ellenőrizhette a tervben foglaltak szabályszerű végrehajtását is.³⁴ Míg a Tanács hatásköre kezdetben a szociális és közművelődési tervben foglaltakra, addig 1981-től kibővült a munkásszállók intézményeire is kiterjedt. Ezzel kapcsolatban önállóan határozhatott a vállalati munkásszállás önkormányzati szerve és fegyelmi bizottsága létszámának meghatározásában. Emellett az igazgatóval egyetértésben dönthetett a vállalati munkásszállások házirendjét illetően, valamint a vállalati munkásszállások kategóriába sorolási javaslattételében. Ez a jogkör gyakorlatilag a nyolcvanas évekre is meghatározta a Tanács létjogosultságát az ingázó munkások és a munkásszállók lakóinak helyzetét illetően.³⁵ A Tanács mellett a *Vállalati Szakszervezeti Bizottság* is széleskörű jogosítvánnyal rendelkezett. Amellett, hogy irányította a vállalati művelődési intézmények működését, dönthetett az igazgatóval egyetértésben a vállalati közművelődési bizottság elnökének és tagjainak megbízásában, valamint a szociálpolitikai terv pontjainak végrehajtásában. Ezenfelül figyelemmel kísérhette a dolgozók élet- és munkakörülményeit érintő valamennyi rendelet, határozat, előírás betartását.³⁶ A vállalati bizottság tevékenységének keretein belül munkabizottságok tevékenysége is kiemelkedő volt, hiszen elősegítették a vállalati politikai mechanizmus hatékonyságát. A Szakszervezeti Bizottságok munkabizottságai, a *Közgazdasági, Munkavédelmi és Szociálpolitika, Kulturális, Agitációs és Propaganda Bizottság*, valamint a *Nőbizottság*, az *Ifjúsági Bizottság* és a *Sportbizottság* tevékenységét foglalta magába.³⁷ A munkásszállások ügyének szempontjából a *Kulturális, Agitációs és Propaganda*, valamint a *Sportbizottság* tevékenysége volt meghatározó. Míg előbbi többek között figyelemmel kísérte a dolgozók tovább képzését, addig utóbbi a vállalati tömegsport helyzetéért volt felelős.³⁸ A vállalati szakszervezeti szervek mellett szerves részét jelentették az intézményrendszernek a munkásszállások ügye kapcsán mind *szállásbizottságok*, mind pedig a *munkásszállások önkormányzati szervei*. A szállásbizottságok a munkásszállásokon folyó körülményekkel való foglalkozás,

³⁴ MNL SzSzBML XXIX.36. 51. doboz, A szakszervezeti szervek vezetőtestületének működési szabályzata, 1976. november 26.

³⁵ MNL SzSzBML XXIX.36. 51. doboz, Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat Szakszervezeti szervezetének működési szabályzata és munkamódszere, 1977. december 20.

³⁶ MNL SzSzBML XXIX.36. 51. doboz, A szakszervezeti szervek vezetőtestületének működési szabályzata, 1976. november 26.

³⁷ MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz Tájékoztató jelentés a vállalati tömegtestnevelési helyzetről, 1978. május 30.

³⁸ MNL SzSzBML XXIX.36. 51. doboz, SZÁÉV Szakszervezeti szervezetének működési szabályzata és munkamódszere, 1981. január.

TANULMÁNYOK

valamint közvetlenül a munkásszállások önkormányzat munkájának támogatása volt.³⁹ A szállásbizottságok mellett végül egy olyan intézményről is szót kell ejteni, ami ugyancsak a szállások mindennapjaiban meghatározó szerepet játszott, illetve a hivatalos politikai állásfoglalást is erőteljesen képviselte, valamint célja volt a lakók körében a politikai irányvonalakhoz igazodva egy olyan „szocialista embertípus” ki-nevelése, „amely szocialista módon dolgozik, s a szocialista erkölcs szerint él” (Somos 1970: 6). Ez a fegyelmi bizottság főként nevelő-pedagógiai jellegű hatáskörét jelen-tette, ennek szellemében pedig minden olyan egyén elbírálás alá került, aki vétett a házirend, a közösségi szabályok ellen (Kovács 1976).

Ellátás, higiéniai körülmények

A vállalati szociális intézkedésekben a munkásszállók korszerűsítése már a hatva-nas évek második felében is napirenden volt (1969-ben a sátoraljaújhelyi munkás-szálló esetében)⁴⁰, de rövid távú eredményeket sikerült elérni, így a kérdés a hetve-nes években továbbra is problémát jelentett. Bár 1972-től törekedett a vállalati ve-zetés arra, hogy megfelelő körülményeket biztosítson a szállók lakói számára, amibe beletartozott a hideg és meleg vízellátás biztosítása, azonban érdemi változást csu-pán 1976 után sikerült elérni.⁴¹ Ez már csak abból a szempontból is aktuális volt, hiszen a 10/1977. számú rendelet értelmében még a legjobb állapotban lévő mun-kásszálló is csupán a II. (nyíregyházi munkásszálló) illetve az alacsonyabb komfort-színvonalat jelentő, III. kategóriába (sátoraljaújhelyi) tartozott. A vállalat vezetése-nek korábbi határozatlan stílusa helyett a hetvenes évek második felétől komoly politikai döntések születtek. A vállalati vezetés legfőbb célja a munkásszállók meglé-vő színvonalának megőrzése volt, habár a Mátészalkán üzemelő, 1975-ben létesült felvonulási munkásszálló valamelyest biztosítani tudta az egy állandó szállótól el-várt feltételeket. Emellett a változások közepette nőtt az erre szánt anyagi ráfordítás is (1975-ben 5664 m/Ft, 1976-ban már 6906 m/Ft), azonban ennek az összegnek a nagyobb részét a nyíregyházi központi munkásszállóra fordították. Ennek hatására nem csupán a vaságyakat cserélték le heverőkre, hanem a kisebb berendezési tár-gyakat (például szék, asztal, falvédő, függöny, szőnyegek, takarók) is. 1978-ra az ál-landó munkásszállások esetében is nagyobb figyelmet szenteltek a szállók megfelelő színvonalának megteremtésére. A munkásszállások kategorizálása mellett a 11/1976/VIII. 3. EüM. rendelet is meghatározta a vállalati szociálpolitika ez irányú tö-

³⁹ MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz, A Vállalati Szakszervezeti Tanács 1978. évi tevékenységéről, 1979. április 3.

⁴⁰ MNLSzSzBML XXIII. 2. Az ÉVM. Szabolcs-Szatmár megyei Állami Építőipari Vállalat igazgatójának beszámolója a dolgozók érdekében hozott munkaügyi, szociális, kulturális és egészségügyi intézkedések betartásáról, 1970. április 18.

⁴¹ MNL SzSzBML XXIX.36. 36. doboz, Szabolcsi Építők, 1976. augusztus, XI. évfolyam 8. szám.

TANULMÁNYOK

rekvéseit, ami a munkásszállók helyzetéről, egészségügyi és ellátási színvonaláról intézkedett. Ennek értelmében, a központi, a mátészalkai és a sátoraljaújhelyi munkásszállón az előírásoknak megfelelő hálókiosztásokat, valamint fűtést, mosást, takarítást szolgáló helyiségeket alakítottak ki. A központi és Tünde utcai szállón orvosi rendelőt, betegszobát alakított ki, valamint kizárólag a központi szállóban fogorvosi kezelés is elérhető vált. Emellett 1978. január 1-től biztosítottak rendszeres mosási lehetőséget is, köszönhetően a vállalat és a Patyolat Vállalat megállapodásának.

Látványosan javultak az étkezési viszonyok is. 1976-ban ételtároló rekeszek helyett hűtőgépeket helyeztek el, azonban a tapasztalat azt mutatta, hogy a munkások nem használják ki ezeket a gépeket. Minden szállóban lehetőség volt ételmelegítésre és főzésre, valamint propán-bután gáz villanytűzhellyel ellátott konyha is üzemelt. Felmerült az egyszeri melegítéskészítés lehetőségének továbbfejlesztése is. Ezen a téren a vállalati vezetés számára a központi szállóban üzemelő konyha rekonstrukciója is mérvadó volt, valamint, cukrászsütemény kialakítása és a büfé ételválasztékának bővítése, emellett, a Kereskedelmi Vendéglátó Vállalattal együttműködve az önköltségi áras vacsoráztatás lehetőségének a megteremtése.⁴² Az ellátási igények kielégítése terén a nyolcvanas években sem történt változás, az étkezési lehetőségek fejlesztése és a szállók korszerűsítése továbbra is prioritást élvezett.⁴³ Utóbbi esetben már csak azért is szükség volt a szállók színvonalának folyamatos emelésére, hiszen mint ahogy egy beszámolóból is kiderül, a 18/1979. évi a szociális és kulturális juttatásokról szóló rendelet értelmében a sátoraljaújhelyi szálló a legrosszabb minősítés kaptam (V. kategória) az állandó szállások közül, azonban a másik három szállás sem kapott sokkal jobb minősítést (a két nyíregyházi szállás III. kategóriába míg a mátészalkai a IV. kategóriába került).⁴⁴

Kultúra, művelődés

A hetvenes évek első felében már számos kezdeményezés színesítette a munkásszállások kulturális palettáját. A korabeli sajtó nem csupán tanulási és művelődési lehetőségekről számol be, hanem angol nyelvtanfolyam indításáról, a *munkásakadémia*, valamint az *Ismerd meg hazád* mozgalom keretein belül megrendezett rendezvé-

⁴² MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz, Jelentés a munkaügyi szociális ellátásról a 11/1976./VIII.3./számu rendelet alapján, 1977. július 13.

⁴³ 1980-ra a vállalati vezetés célul tűzte ki többek között a nyíregyházi szállók esetében a melegvízszolgáltatás általánossá tételét, valamint a Széchenyi utcai szálló gázüzemes ellátásnak bevezetését. (MNL SzSzBML XXXV.75. 19. doboz 3.6. Vállalati akcióprogram az MSZMP Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottságának 1979. március 30-ai határozata végrehajtásához).

⁴⁴ MNL SzSzBML XXIX.36. 39. doboz, 1981. március 20. Beszámoló a szociális terv 1980. évi végrehajtásáról, 1981. március 20.

TANULMÁNYOK

nyek népszerűségéről.⁴⁵ Emellett a munkahelyeken, a munkásszállásokon 20 tévé, 140 rádió, különböző napi és hetilapok, hét letéti könyvtár állt a dolgozók rendelkezésére.⁴⁶ Ezek a lehetőségek azonban nem voltak elérhetőek a vállalat összes bejáró dolgozója számára, hiszen csupán Nyíregyházára korlátozódtak. Habár a hetvenes évek első felében pozitív változásokról számolt be a sajtó, 1975-ben már ezzel együtt sok negatívum is napvilágra került a szállásokról és azok kulturális helyzetéről, így felmerült a kulturális rendezvények megrendezésének rendszeressé tételének igénye. Emellett „közönség-művész” találkozók szervezése, propaganda és kultúrműsorok sugárzásának megoldása, valamint színvonalas kultúrműsorok, kéthetenkénti filmvetítés és egy munkásfilmklub megalapításának terve is a kulturális célok között szerepelt.⁴⁷

Az 1976 utáni vállalati szociálpolitikában a SZÁÉV esetében, bár nem jelentett drasztikus változást, azonban a korábbinál is határozottabb elképzelések születtek a munkásszállások helyzetét illetően. Elsősorban az állandó jellegű munkásszállók szempontjából az intézmények kulturális színvonalának fejlesztése, valamint idővel a központi szálló művészeti-kulturális centrummá alakítása volt a legfontosabb cél. Azonban egy olyan intézményi háttér kialakítására is szükség volt, amely véghez tudta vinni a vállalati vezetés ilyen irányú célkitűzéseit, valamint, hogy maradandó változást tudjon elérni.

Az 1976-ban történt politikai változásokat követően és azt megelőzően is számos intézmény megalakult, amelynek célja a közművelődési törvényben foglaltak végrehajtásának előkészítése volt. A kezdetekben a munkásszállásokban folyó kulturális tevékenységet koordináló intézmény, vállalati közművelődési bizottság volt. A vállalat keretei belül már 1975-ben megalakult egy hat fős *Közművelődési Bizottság*,⁴⁸ melynek feladatköre kiterjedt a vállalat közép és hosszútávú közművelődési tevékenységének koordinálására, valamint folyamatos kapcsolat fenntartására egyéb üzemekkel, vállalatokkal, illetve városi művelődési intézményekkel. Emellett alapvető célkitűzés a bejáró munkások, a munkásszállások lakói számára alapvető kulturális feltételek biztosítása volt.⁴⁹ A későbbiekben a Közművelődési Bizottság helyett *Művelődési Bizottság* szerveződött, ami 13 taggal 1978-tól kezdte meg munkáját.⁵⁰ A bizottságok tevékenysége mellett a hetvenes évek végétől már az *üzemi népművelők* is szerves részét képezték a vállalat keretein belül zajló közművelődési tevé-

⁴⁵ Kelet-Magyarország, 1972. október 24., 5., 1973. augusztus 3., 3.

⁴⁶ MNL SzSzMBL XXIX.36. 36. doboz, Szabolcsi Építők, 1974. december, IX. évfolyam 12. szám.

⁴⁷ MNL SzSzBML XXIX.36. 179. doboz, Az V. ötéves terv időszakára szóló egészségügyi, szociális, kulturális terv.

⁴⁸ MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz, Beszámoló a Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat közművelődési tevékenységéről, 1979. december 5.

⁴⁹ MNL SzSzBML XXIX.36. 37. doboz, SZÁÉV Szakszervezeti Bizottságának jegyzőkönyve, Tájékoztató a Vállalat Közművelődési Bizottság munkájáról, 1976. november 23.

⁵⁰ MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz, Beszámoló a Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat közművelődési tevékenységéről, 1979. december 5.

TANULMÁNYOK

kenységnek. A népművelők nem csupán a Művelődési Bizottság tevékenységét irányították, hanem részt vettek éves programajánlatok összeállításában, rendezvények lebonyolításában, valamint kulturális igényfelmérést végeztek.⁵¹ A vállalati bizottságokon túl *szakszervezeti munkabizottságok* is figyelemmel kísérték a munkásszállások művelődési helyzetét. Ebből a szempontból a *Kulturális, Agitációs és Propaganda Bizottság* tevékenységét érdemes kiemelni, amely szervezet nem csupán ellenőrizte a kulturális keret felhasználásának alakulását és a vállalat szociálpolitikai tervének megvalósulását, hanem gondoskodott a letéti könyvtárak működéséről, valamint a munkásszállásokon folyó kulturális tevékenységről is.⁵²

A változás jelei már 1976-1977-ben nyilvánvalóvá váltak, az ehhez kapcsolódó eseményekről pedig a vállalati jelentések is rendszeresen beszámoltak. 1976-ban a Széchenyi utcai szállón már rádióműsor sugárzására is lehetőség volt, egy hangosító berendezés segítségével, valamint minden állandó szállón tévékészülék is rendelkezésre állt, illetve valamennyi helyiségben lehetőség volt rádióműsor hallgatására. 1978-ra pedig célja volt vezetésnek minden szállón egy darab színes tévé beüzemlése a szálló lakóinak szórakoztatása céljából. A szállókon 10-12 folyóiratot járattak, valamint meghatározott napokon könyvkölcsönzési lehetőségre is lehetőség volt a szalók önálló könyvtáraiban. Egy az 1977-es állapotokat tükröző jelentés egyúttal már felhívta a figyelmet, a lakók mérsékelt érdeklődésére is az ismeretterjesztő programok iránt.⁵³

A későbbiekben az intézkedések már nem csupán a berendezések színvonalának fejlesztésében, merültek ki, hanem további színesebb programok kidolgozásában. Ehhez kapcsolódóan ünnepi könyvhéttel egybekötött könyvkiállítás és további író-olvasó találkozók megszervezését is tervbe vették. Emellett nagy hangsúlyt fektettek a lokális történelmi hagyományok ápolásán túl, a helyi közművelődési intézményekkel való tartalmas kapcsolat fenntartására.⁵⁴ A nyolcvanas évek első felében, habár kevesebb összeg állt rendelkezésre kulturális kiadásokra,⁵⁵ azonban a korábbi prioritások így sem változtak. A VI. ötéves terv keretein belül az állandó munkásszállásokon még több rendszeres program szervezése mellett, alapvető célkitűzés volt a központi munkásszállót a vállalat közművelődési tevékenységeinek bázisává tenni.⁵⁶

⁵¹ Kelet-Magyarország, 1982. május 8., 5.

⁵² MNL SzSzBML XXIX.36. 51. doboz, SZÁÉV Szakszervezeti szervezetének működési szabályzata és munkamódszere, 1981. január. 27.

⁵³ MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz, Jelentés a munkaügyi szociális ellátásról, 1977. július 13.

⁵⁴ MNL SzSzBML XXIX.36. 38. doboz, Szakszervezeti Bizottság jegyzőkönyve, Az 1979. évi szociális terv, 1979. évi művelődési terv, 1978. december 4.

⁵⁵ Míg 1977-ben a kulturális célokra fordított összeg 186 900 forint volt, ami nem csupán a munkásszállások, hanem a vállalati kulturális tevékenységére fordított kiadásokat is magába foglalta, addig ez az összeg 1982-re már 145 000 forintot jelentett. (MNL SzSzBML XXIX.36. 179. doboz, Az 1977. évi részese-dési alap szociális, kulturális, sport részének felosztása, 1., A vállalati részese-dési alapot terhelő szociális kulturális, sport, segélyezési és üdülési alap felhasználások 1982. évi tervezete, 1981. november)

⁵⁶ MNL SzSzBML XXIX.36. 39. doboz Javaslat a VI. ötéves terv célkitűzéseire, Szociális ellátás-Oktatás, közművelődés, 1981. március 31.

TANULMÁNYOK

Habár a vállalati vezetés részéről tehát a beszámolóik gyakran beszámoltak olyan intézkedésekről, amelyek a szálló lakóinak életét voltak hivatottak megkönnyíteni, azonban ez a gyakorlatban nem mindig érte el célját. Míg a bejáró munkásokat érintő intézkedéseket illetően mind a politika, mind a megyei sajtó egységes álláspontot képviselt, addig a munkásszállókat érintő intézkedések kapcsán ez már nem volt egyértelmű. Ezt bizonyítja olyan a megyei sajtóban megjelent riport is, amely példának okáért a SZÁÉV munkásszállóin jelenlévő állapotokat taglalja. Kiderül, hogy habár különféle kulturális lehetőségek valóban elérhetővé váltak, azonban minőségük sok kívánnivalót hagyott maguk után, ami nem tükrözte a vállalati vezetés legfontosabb törekvéseit ezen a téren.

Összegzés

Tanulmányomban a vizsgált korszak munkáspolitikai mechanizmusának elméletét és gyakorlatát vettem górcső alá országos és megyei viszonylatban egyaránt a munkásszállók kapcsán. Az állami és szakszervezeti munkáspolitikai egyik fő célja kétségkívül a munkásszállók által nyújtott szolgáltatások minőségének javítása volt, különösen a hatvanas évek első felétől. Ezáltal egy olyan hibrid szociálpolitikai gyakorlat valósult meg, ami magába foglalta a vállalatok által képviselt, valamint az állam által az üzemeken keresztül megvalósuló a munkásság helyzetét megcélzó politikáját.

Míg a megyei politikai vezetés részéről csak a hetvenes évek első felétől, addig a SZÁÉV mint az ingázó munkások tömegét foglalkoztató nagyvállalat esetében már a hatvanas évek végétől kiemelten kezelte az ötvenes évek eleje óta működtetett munkásszállók ügyét. Ezek a törekvések legfőképpen a megfelelő higiéniai körülmények kialakítása, valamint a kulturális lehetőségek biztosítása kapcsán mutatkoztak meg. A politikai döntéshozatal által hozott határozatok, intézkedések, habár a szállók kategorizálása által is kötelezték a szállókat megfelelő egészségügyi körülmények kialakítására, azonban ez a gyakorlatban nem mindig érte el célját. A SZÁÉV munkásszállói esetében, habár történtek lépések, azonban a nagyobb anyagi ráfordítás sem hozott biztos eredményt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy folyamatosan alacsonyabb kategóriába tartozott nem csupán a munkásszállók többsége, hanem a központi munkásszálló is, annak ellenére, hogy utóbbinak mind ellátási, mind kulturális szempontból kitüntetett figyelmet tulajdonított a vállalati vezetés.

A művelődésügy téren a vállalati vezetés törekvései már a hetvenes évek elejétől, jóval a közművelődési törvény megszületése előtt sikert értek el. A megszervezett kulturális programok sokszínűségéről és népszerűségéről nem csupán a vállalati tájékoztatók, hanem a megyei sajtó is rendszeresen tudósított. A sajtó azonban nem csupán pozitív eredményekről számolt be, hiszen a hivatalos diskurzus és a szálló lakóinak tényleges tapasztalatai ellentmondásba ütköztek, olyan riportok tükrében,

TANULMÁNYOK

amelyek beszámoltak a szociálpolitikai intézkedések következményeinek árnyoldalaról. A hetvenes években elért eredmények mellett további rendezvények szervezése a vizsgált korszakban végig a vállalati politika középpontjában állt egészen a nyolcvanas évek végéig, megkülönböztetett figyelmet szentelve az állandó munkásszállók kulturális életének fellendítésének, valamint a központi munkásszálló vállalati kulturális bázissá avanszálásának.

Irodalom

- Bartha E. (2009): A munkások útja a szocializmusból a kapitalizmusba Kelet-Európában 1968-1989. L'Harmattan, ELTE BTK Kelet-Európa története Tanszék, Budapest
- Bartha E. (2012): „Ezen a szállón szinte minden megszűnt, ami korábban valamifajta többletként volt jelen”. Korall 13(49): 58–81.
- Bóhm A. – Pál L. (1985): Társadalmunk ingázói – az ingázók társadalma. MSZMP KB Intézete, Kossuth, Budapest
- Ferge Zs. (1991): Szociálpolitika és társadalom-Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányai-ból. T-Twins Kiadó, Budapest
- Ferge Zs. (2010): Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek – Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra átalakulásának dinamikájához. Napvilág, Budapest
- Gyáni G. (1994): A szociálpolitika múltja Magyarországon. História Könyvtár – MTA Történettudományi Intézete, Budapest
- Horváth S. (2012): Két emelet boldogság? mindennapi szociálpolitika Budapesten a Kádár-korban. Napvilág, Budapest
- Kohut T. (2010): „Erkölcsei téren ma már a szállókon rend van”: mindennapi élet a szocialista korszak munkásszállásain. Korall 9(32): 60–77.
- Kovács I. (1976): Újra fogalmazni a szálláspolitikát. Munka 26(6): 26–27.
- KSH (1986): Az 1980. évi népszámláláskor összeírt intézeti háztartások főbb adatai Munkanyag, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- KSH (1993): 1990.évi népszámlálás Az intézeti háztartások főbb adatai, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- Ladányi J. (2010): Egyenlőtlenségek, Redisztribúció, Szociálpolitika – Válogatott tanulmányok (1975–2010). Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Somos Á. (1970): Szórakozás. Magyar Ifjúság 14(51): 6.
- Tomka B. (2015): Szociálpolitika: Fejlődés, formák, összehasonlítások. Osiris, Budapest

TANULMÁNYOK

- Valuch T. (2020): Mindennapi történeteink-Válogatott társadalomtörténeti tanulmányok. Kronosz, Pécs
- Veres S. (1979): A munkásszálló- kérdőjelekkel. Valóság 22(4): 66–79.
- V. Sütő A. – Deák S. – Szabó F. (1980): Szállás-otthon. A tanácsi vállalatok munkásszállásainak helyzete. A közművelődési tevékenység feltételei, gyakorlata a munkásszállásokon, Budapest

Levéltári források

- MNL OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)
- M-SZKL-2-16. (Szakszervezetek Országos Tanácsának iratanyaga: Szociálpolitika, munkásellátás, életszínvonal – Politika, társadalom és biztosítás (1949–1980))
- MNL SZSZBML (Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár Bereg Megyei Levéltára)
- XXIII. 1 (Szabolcs-Szatmár megyei Tanács jegyzőkönyve)
- XXIII. 2 (Szabolcs-Szatmár megyei Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyve)
- XXIX. 36 (Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat iratanyaga)

Hivatkozott törvények, rendeletek, gyűjtemények

- 2/1961. (III. 28.) MüM. rendelet a munkásszállásokkal kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról
- Az egészségügyi miniszter 37/1963. (Eük. K. 23) Eü. M. számú rendelete a munkásszállások működésének egészségügyi szabályairól
- 8/1967. (X. 8.) MüM. rendelet egyes szociális-kulturális juttatásokról
1976. évi V. törvény – A közművelődésről
- Az Országos Közművelődési Tanács elnöksége és a Szakszervezetek Országos Tanács elnöksége a 25.002/1976/VI.22 számú közös határozata a vállalati művelődési bizottságok létesítéséről
- 10/1977. (VII. 20.) MüM. rendelet egyes szociális juttatásokról
- A SZOT elnökségének 33/1977. (VI. 27.) számú határozata a munkásszállón lakó dolgozók önkormányzati szervezetének működéséről
- 18/1979. (XII. 1.) MüM. rendelet egyes szociális-kulturális juttatásokról
- Magyar Közlöny 1961, 1967
- Művelődésügyi Közlöny 1976
- OKISZ Értesítő 1964
- Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1976. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977

TANULMÁNYOK

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1977. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1979. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980

Sajtó

Kelet-Magyarország 1962, 1971, 1973, 1978, 1982

Szabolcsi Építők:ÉM megyei építőipari pártbizottság és vállalat lapja 1966, 1974, 1976